מהייאוש אל השמש

תערוכת חיתוכי העץ של חנה פייזר, שהייתה ילדה בימי השואה ועוסקת כל ימיה באמנות, היא תערוכה אינטימית ומאופקת והזמנה למסע בעקבות מדיום אמנותי הולך ונעלם • חוה פנחס כהן

בבית האמנים בירושלים מתקיימת בימים אלה תערוכה נדירה; נדירה מבחינת הנושא, מבחינת האמצעי האמנותי, ונדיר גם לראות תערוכה של אמנית ותיקה וטובה שלא הציגה כאן שנים רבות (מאז 1994 ועד לתערוכה זו לא התקיימה תערוכה שלה בארץ).

לא רבים הם המכירים את שמה של חנה פייזר בן דוד, שהייתה אמנית מוערכת ומוכרת בקרב אמני ירושלים ואולי האחרונה בתחום אמנות תחריטי העץ, מתלמידיו של יעקב שטיינהרדט בתחילת שנות החמישים בבצלאל. הכרתי את חנה פייזר בן דור כאשר למדנו יחד בבית מדרש "אלול" בהנחייתה של המשוררת רבקה מרים. חנה הייתה מהוותיקות והבוגרות ביננו, היא השתתפה מעט בקולה אך נוכחותה הייתה מורגשת וכשבחרה לדבר היו אלו מילים בסלע, ואולי מוטב לומר: מילים חתוכות בעץ.

רישום המבקש שיר

חנה פרייזר נולדה ב־1927 ברנציג. בשנת 1940, לאחר טלטולים רבים, עלתה עם אחותה לישראל. בין השנים 1950 ל־1953 למדה גרפיקה באקדמיה לאמנות בצלאל בירושלים, ובין השנים 1953 ל־1956 למדה פיסול בבית הספר לאמנות "קונסטפקסקולן" שבשטוקהולם ומאז היא חיה בירושלים.

עיקר העבודות הן תחריטי עץ והדפסים והנושא המרכזי הוא ציפורים ומיני בעלי כנף. אחד התחריטים יוצאי הדופן הוא "חתול רעב" (1959), רישום שנמצא גם על כריכת הקטלוג: חתול שחור, רזה, שפניו אל המתבונן והוא בעיצומה של תנועה, הגוף המקושת והרגליים מעל דג שכל בשרו נאכל ורק שדרת עצמותיו נשארה. התמונה מקפיאה תנועה, מבט ורגע שהוא הרגע של "אחרי" אך גם הרגע ש"לפני". כך גם תחריט העץ "ציפורי" (1964) שבו נראה ילד היושב בפרופיל רוכן לעבר ציפור הנראית כשחרור ונחה בכפות ידיו הנראות כמו קן לציפור. גוף הילד כולו רכון וממוקד בציפור הקטנה, פניו של הילד יורדים לעבר הציפור שבתוך ידו והתנועה יוצרת צורת Z מעניינת. עבודת החריטה על העץ זוכרת את תנועת המפסלת והפטיש וכך נבדל גוף הילד בידיים וברגליים שבהן הוא חשוף מהחולצה השחורה והשיער השחור על ראשו.

בעבודה סמוכה "קוצים" שגם היא חיתוך עץ (1963) נראה ילד או ילדה שפניו וכל גופו רוכנים על זר קוצים הנראה כגדילנים, מה שאולי מתכתב עם קראקוואר שכל רישומי הקוצים שלו הם בשחור לבן. בשתי העבודות תנועת הילד/הנער היא אותה תנועה והמבט מרוכז באותה נקודה, אך מזווית שונה. כאן באים לידי ביטוי ערכי המודרניזם המקדשים את הצורה ואת היסוד האקספרסיוניסטי־הבעתי בתנועה.

בסוף הקטלוג יש שלושה רישומים מאוחרים של טוש על נייר ועפרון על נייר, שהם וריאציות על הנושא "חיבה". ילדה קטנה שולחת יד ללטף חתול המותח את גופו כמו מתחמק מידה. שלושה רישומים בטכניקות מאוד קרובות זו לזו, בהבדלים קלים ומעודרי רגש. המחשבה המלווה אותי בהתבוננות היא שלו לא נאספו רישומים דקים אלה לקטלוג, ודאי היו נעלמים ברעש השפע הדיגיטלי השוצף סביב. יש בהם קו מהיר, בוטח, לא מהסס ומלא חמלה ולירויות. רישום המבקש שיר לדבר איתו.

סדרה של שלוש עבודות חיתוכי עץ בקדמת הקטלוג: תיבת נח 1 , תיבת נח 2, תיבת נח 3. שלוש העבודות משנת 1952. שם העבודה הוא "תיבת נח", אבל ההרגשה היא שהדגש הוא על "מבול". בעבודה הראשונה, בחזית העבודה ראשו של איש צעיר שרק ראשו צף על פני המים משוך לאחור בפה פתוח ומבט לשמים, ידיו אוחזות בסלע המונח על החזה ומעל ראשו ענן שחור מוריד קווים אלכסוניים

תערוכה איכותית ומאופקת עבור מי שמוכן להיכנס למסע לעבר הזמן האבוד של חיתוכי העץ

ישרים אל הסלע ועל המים. הקומפוזיציה היא באלכסונים, אלכסון בין המים לשמים, אלכסוני הגשם ואלכסון המבט הצועק של האיש והים. לו לא ניתנה ה"צעקה" לעבודה של מונק, אולי אפשר היה לקרוא לעבודה הזאת: הצעקה. במחשבה שנייה, הרי גם עבודותיו של מונק הן בחיתוכי עץ וגם הוא משיג את המימד ההבעתי בעבודותיו באמצעות טכניקת החיתוך, הגילוף וההדפס.

נחמה על ההר

ההתבוננות בעבודות ובתאריכים הביאה אותי למחשבה שמדובר על שלוש עבודות שהן מטפורה אמנותית לשואה, למצוקת הטביעה, המוות, השרירותיות של כוחות חזקים וחוסר האונים. העבודה השלישית מביעה את חוף המבטחים, את המנוחה, ההתעוררות של העולם והטבע בפרט אחרי חורבן העולם או חורבן העולם היהודי ותחייתו מחדש. סימוכין למחשבה קיבלתי דרך קריאה במאמרו של גדעון עפרת על "הלוויה" ליעקב שטיינהרדט, המודה המיתולוגי של חנה פרייזר בבצלאל:

אם כן, הדפסי "הלוויה". הרושם הוא שיעקב שטיינהרדט "אוסף את עצמו" מתוך בור ייאושו, מקים את עצמו מתהומות הצלמוות, שבהן הילך מאז 1913-1912, ערב מלחמת העולם הראשונה, ועד הטראומות של מלחמת העולם השנייה ומלחמת העצמאות, מגייס את עשתונותיו על מנת לענות לדמונים של ה"גרוטסקות" באור האלוהי הפלאי של "הלוויה". וכך, בחיתוך העץ האחרון בסדרה, אף הוא קרוי "תהילים" (1953), מגיח הראש התנ"כי המוכר מפינה

1 מקפיאה את הרגע של "אחרי" ואת הרגע של "לפני". "חתול רעב". 1959

2 "ציפורי". 1964

3 חילים חתוכות בעץ. חנה פייזר בן דור
צילום: דרור בורשטיין

ימינית תחתונה, צופה ברקיע המתגלה מעל סלעים כאשר, פעם נוספת, מפוצלים השמים בין צד ימין לילי ואפל, שמתוכו מאירים חרמש ירח ושלושה כוכבים, לבין צד שמאלי מואר מאוד, בו קורנת שמש מתוך עננה. העננים האמורפיים מזכירים לנו את התצורות של ה"גרוטסקות", אך קרני השמש האדירות מבשרות לאיש הצופה בהן (ולנו) תקווה ליום חדש שיסלק וימחק את צללי האימה של אמש.

אותו מהלך של הליכה מתהומות ייאוש לעבר "קרני השמש האדירות המבשרות לאיש הצופה בהן תקווה ליום חדש" מבצעת חנה פייזר בשלוש עבודות מרשימות אלה, המהדהדות דיאלוג אמנותי ודיאלוג יהודי עם מיטב המודרניסטים בתחום אמנות חיתוכי העץ.

בעבודה השנייה, שני שליש של הקומפוזיציה הם גלים אלכסוניים משמאל לימין בתנועה אקספרסיבית מאיימת שהיום ניתן לכנותה גם "צונאמי". תנועתם מחוץ לתמונה – מהשמים יורדים בקווי אלכסון מים ובקצה הגלים מתנדנדת תיבת נח ומחשבת להישבר. התנועה האקספרסיבית, האיום, השרירותיות מהשמים, אלה מורגשים היטב. יש להניח שאם היה מדובר על שתי העבודות הראשונות, מדויק היה יותר לקרוא להן "מבול". ואולי רק העבודה השלישית מצדיקה לקרוא לסדרה "תיבת נח", ובעצם שמה היא מובילה מעולם תחת חוויה של מבול ואימה לעולם שיש בו הבטחה ותקווה.

בעבודה השלישית, הקומפוזיציה היא של ציר אנכי וציר רוחב הנפגשים במרכז התמונה. הר גבוה ששני עצים המעלים עלים צומחים עליו, ובראשו תיבת נח נחה מאוזנת ויציבה. מעננים בהירים יורדות חמש קרניים בהירות של נחמה על ההר, העצים והתיבה.

אנושיים בהבעתם

המוטיב המרכזי בתערוכה, באוצרותו של דרור בורשטיין, הוא ציפורים ובעלי כנף, ינשופים בחיתוכי עץ, ברישומים ובליתוגרפיות וינשופים בטושים על נייר. הם מופיעים בדגש על צורות גיאומטריות או כינשופים רכים בעלי עיניים עגולות, כאשר העיגולים הגדולים נדמים כעולם לעצמו המכיל את המביט ואת הניבט. בעבודות מצויים מינימליזם, תמצות של צורה לתוכן, אקספרסיביות כמיטב מסורת חיתוכי העץ באירופה של תחילת המאה העשרים ולירויות המשרה הן בתערוכה והן בקטלוג תחושה של כניסה להוויה של ספר שירים, וכך כותב בורשטיין:

בעלי הכנף בעבודותיה של חנה־ הדפסים ופסלים - שואפים לפעמים אל השמימי, אבל הם תמיד אנושיים בהבעתם. הם מתגלים כמלאכים העולים בסולם. מציפור של עץ למלאך על סולם.

במאמרו נותן בורשטיין מפתחות להבנת עולמה הצורני והפיוטי של חנה, עולם של ילדה שנהרס במלחמה, עולם של נדודים ובדידות בשנות הנעורים, עולם שהחל בכאוס גדול, בטלטלה כמו גלי הים בתחרייטי תיבת נח של חנה, וכל ימיה מבקש את הסדר, את ההבעה, את החיבה והחמלה המופיעות בעבודות שבהן מופיעים ילדים או אימהות. הצגתה של התערוכה בימים אלה ואיתה גם הקטלוג הם סיבה טובה לציין את היעלמה של אמנות תחריטי העץ מחיינו האמנותיים. נדמה שהמגע עם החומר, עם העץ והאבן, הולך ונעלם לטובת עולם וירטואלי, ולאמנויות המגיבות מהר לרעיון המתבשל במוחו של האמן. הן מהירות יותר בתוצאה והדגש הוא על הבעתו של האמן מבלי להתחשב בסוג החומר המתמסר או מתנגד לו, המשתקף או נחבא מתחת למפסלת או לצבע של האמן.

תערוכתה של חנה פייזר נעה עבורי בין שני קטבים. תערוכה אינטימית, לירית־ אקספרסיוניסטית, עם טעם של מודרניזם שהיה פה, חלף והשאיר עקבות מרתקים ומרגשים. תערוכה איכותית ומאופקת, עבור מי שמוכן להיכנס למסע לעבר הזמן האבוד – זמנם של חיתוכי העץ, הליתוגרפיות, העבודה הקשה בחומר כחלק מההבעה האמנותית. זו הזמנה למסע בעקבות אמנית אחת ומדיום אמנותי שהיא קצה השביל אליו. □

חנה פייזר בן דור
חיתוכי עץ ורישומים
קטלוג תערוכת חיתוכי עץ בבית האמנים בירושלים. יוני־אוגוסט 2013
אוצר: דרור בורשטיין